

шествена като пълна картина на най-същественото от съдбата на старобългарското книжовно наследство. Тя е полезна и необходима както за младия начеващ изследовател, на който ще даде многобройни сведения и неразработени проблеми, така и за утвърдения специалист, когото ще провокира към нови издирвания. „Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете“ представя и български влог в историята на славистиката, доколкото засяга живота и делото за учените слависти, изиграли важна роля за съхраняване на най-ценното от нашето книжовно богатство. Накрая трудът привлича с отношението на автора спрямо ръкописната книга като към жив организъм, с откритата ангажираност към фактите и разглежданите въпроси. С всячко това новото изследване на проф. Куев е безспорно постижение за нашето литературознание.

Анисава Милтенова

„ЛИТЕРАТУРА, КЛАСА. НАРОД. СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ЛИТЕРАТУРА 1928—1944“ от ЖЕЛЮ АВДЖИЕВ. С., т. I — 1978; т. II — 1979

Новият двутомен труд на проф. Желю Авджиев „Литература, класа, народ“ с подзаглавие „Социалистическата литература 1928—1944“ е естествено допълнение към издадените вече от него монографични изследвания „Влиянието на социалистическите идеи върху българската литература до края на Първата световна война“ (1968), „Естетическо тържествено на социалистическата литература 1919—1923“ (1975), „Септемврийска литература 1923—1927“ (1973). Става дума за постепенно реализиране на една задача, която Авджиев си беше поставил преди повече от десет години — да проследи историческия път в развитието на социалистическата ни литература от 90-те години на миналия век до Девети септември, т. е. десетилетната „борба за нов свят и нова литература“. Задачата си Авджиев уточнява така: „За този изключително важен, сложен и твърде показателен период наблюденията са съсредоточени и изводите са направени само върху пролетарските и изобщо прогресивните автори и творби, само върху най-значителните партийни и антифашистки трибуни на революционната мисъл и социалистическата литература. Официалната литература и нереволуционният литературен лагер се споменават дотолкова, доколкото е необходимо; когато се говори за борбата на революционните писатели и критици с представителите на тази литература...“ (т. I, с. 6—7).

Както се вижда, авторът достатъчно ясно очертава целите и обхвата на изследването си. При това той има съзнанието, че при такъв подход се получава стеснен поглед върху литературното развитие или по-точно —

„неестествено се отделят революционните творци от общонационалния литературен процес“ (с. 7). И все пак Авджиев се е решил на това съзнателно ограничаване предмета на своето изследване съгласно с предварително формулираната от него задача: „... да проследява онези насоки в литературното развитие, която вече е станала и през този период продължава да бъде най-яркият носител на новото и прогресивното, на жизненото и перспективното в цялата ни национална литература“. Че авторът държи на това, се вижда и от заключителните редове към т. II: „При проследяване пътя на социалистическата литература се засягаха и редица страни на общия национален литературен процес. Особено след Първата световна война, когато преломните моменти в развитието на социалистическата литература съвпадат с най-важните етапи в пътя на националната литература. Дори нещо повече — като централно, челно ядро в общия литературен процес социалистическата литература в най-голяма степен вече определя, чертае тези етапи. Характеристиката им обаче е непълна и ограничена, тъй като предварително поставената и съзнателно ограничена задача насочваше усилията към творчеството на социалистическите творци, към проблемите само на социалистическата литература“ (с. 327).

Това решение е колкото мащабно, толкова и рисковано. Явно намерението литературата между двете световни войни да се представи под такъв именно ъгъл е било продиктувано и от съзнанието, че се избира една сравнително добре проучена област, която в лицето на такива изтъкнати изследвачи като Г. Цанев¹, П. Зарев², Р. Ликова³ и др. вече има завоювани успехи.

Двутомникът на Ж. Авджиев „Литература, класа, народ“ прави впечатление преди всичко с фактологичната си наситеност. Завоювал своя „територия“ в съвременното ни литературознание, той детайлно изследва главните етапи, през които протича борбата за все по-пълно утвърждаване на социалистическата ни литература, не си затваря очите пред увлеченията и грешките на марксистическата критика през разглеждания период, подробно характеризира политическата и литературно-естетическа линия на по-значителните революционни и общодемократични списания и вестници. За поезията Авджиев има съзнанието, че тя задължително се нуждае от изследване на социалните й корени. Това е причината, поради която в т. I е отделено особено внимание на поетите, творили в условията на установената на 9

¹ Г. Цанев. Страници от историята на българската литература. Т. III. По нови пътища. С., 1973.

² П. Зарев. Панорама на българската литература. II изд. Т. IV, 1978.

³ Р. Ликова. За някои особености на българската поезия 1923—1944. С., 1962

юни 1923 г. военнафашистка диктатура в усложнената политическа атмосфера, създадена с у нас след преврата на 19 май 1934 г. „Тези условия, продължава Авджиев, по необходимост са диктували и съответни промени както в условията за организиране на прогресивните литературни сили, така и при избора на художествени похвати в литературните творби, при поставяне на идеино-художествените изисквания. Поради това по-откритата и „чиста“ позиция се разширява в единна антифашистка линия, в сътрудничество с непролетарските писатели и публицисти, за да се завоюва разрешение за някоя литературна трибуна“ (т. I, с. 10).

С две тематично-обзорни глави, замислени като единно цяло, т. I се открива — „Пролетарски и единен антифашистки литературен фронт“ и „Поезия“. Това са несъмнено най-интересно написаните страници. В тези глави авторът изгражда концепцията си за историята и поетиката на българската социалистическа литература в периода между двете световни войни. Привлечени са много факти — известни и слабо известни, проучени са десетки антифашистки вестници и списания, открити са в архивите нови, непубликувани досега творби, потърсени са и записани признания на още живите творци на социалистическата ни поезия от 30-те и 40-те години. Авторът исторически конкретно показва как на смяна на септемврийското поколение (Гео Милев, Ас. Разцветников, А. Каралийчев, Н. Фурнаджиев) идва ново, което не просто преосмисля септемврийската тема, но вече се налага с една по-нова поетика и по-други мотиви (в областта на прозата, както е показано в т. II, този процес е по-ярко изразен — по-различно трактува и душевността на лирическия герой: „Жизнени и актуални, тези стихове поетично документират стачки и демонстрации, митинги и арести, затвори и убийства. Откроява се, макар и с общи контури, героичният образ на революционера-комунист, превъплътител се главно в стачник и политически затворник, полулегален партиен функционер или интелегент-пропагандатор, който стои „на пост“. . .“ (т. I, с. 110).

Верността на такива заключения е очевидна. Много е важно още и това, че Авджиев търси аргументи в партийната поезия на младия Христо Радевски, в лириката на Николай Хрелков от периода на антивоенната поема „Среднощен конгрес“, в „Пожари“ и „Жертви“ на Младен Исаев, в „Моторни песни“ на Никола Вапцаров. Впрочем тя четирима поети са представени с отделни очеркови глави. В случая като историк на литературата Авджиев и тук е подирил свой ъгъл на виждане, показал е верни наблюдения върху стила, художествената специфика, структурните особености на разглежданите поетични произведения, посочил е мястото им в националната литературен процес. Струва ми се, че той щеше да бъде още по-убедителен, ако по-детайлно анализираше стихосбирки

и поеми. И второ: излагайки свои критически оценки (нека те бъдат спорни), толкова повече следваше да бъдат подробно аргументирани. Например никак между другото сякаш е поставен въпросът, че критици като Г. Цанев и П. Данчев в различно време са „подценявали“ лириката на Младен Исаев отпреди Девети септември. За съжаление обаче от написаното в т. I (с. 280) читателят едва ли се убеждава в неоснователността на подобна „недооценка“. Могат да се приведат и други примери.

Известна фрагментарност се чувствава в начина, по който е третирана социалистическата лирика на Крум Пенев, Никола Лилков, Камен Зидаров, Крум Вълков, Вириния Вихра, при това не са степенувани идеите им и художествените постижения. Гърбде „равно“ е представено сложното и противоречиво развитие на Людмил Стоянов, Мария Грубешлиева и Ламар, които, както знаем, като граждани и творци именно през 30-те години излизат на „нови брегове“. По-интересно е написано за Ал. Вутимски, макар и тук да има много „спорно“, познато. . . В рамките на времето са поставени първите поетични изяви на Богомил Райнов, Валери Петров, Божидар Божилов, Радой Ралин. Гонейки явно пълнота в обхвата на цялата ни антифашистка поезия, Авджиев въвежда в т. I с къси характеристики поетите-партизани Христо Кърпачев, Христо Козлев, Цветан Спасов, Атанас Манчев, Тончо Стаевски. Всички тези автори и анализираните техни творби биха имали още по-голяма доказателствена стойност, ако още по-активно се включваха в заварената национална революционна и социалистическа традиция, от една страна, а, от друга — винаги се показваше естетическата им съдържателност, мястото и ролята им в утвърждаването на социалистическия реализъм като нов метод в творчеството на писателите-комунисти, както и на ония творци, които съзнателно и доброволно още през 30-те години застават под червеното знаме на БКП. Става дума за влияние-импулси, без които не може да мине нито един значителен писател, стъпил на пътя на самостоятелното творчество.

В т. II авторът следва същия принцип на структуриране на материала, застъпен в предишния том, т. е. в началото стои обзорна глава „Бележистика“, а подир нея в четири очерка е представена прозата на Крум Велков, Орлин Василев, Людмил Стоянов и Георги Караславов; следват втора обзорна глава „Критика“ и два очерка за Георги Бакалов и Тодор Павлов. И тук отново изпъкват достойнствата на Желю Авджиев като литературен историк — изключително уважение към фактите. Но не и презрания фактология! И друго: зачитане на постигнатото от предходниците. За мен това е проява не само на научна добросъвестност, но и на висока комунистическа нравственост.

В т. II се откриват редица интересни наблюдения върху романа „Село Борово“ на Кр. Велков, „Бялата пътека“, „Огненият обръч“ и „Дивата гора“ на О. Василев, „Холера“ и „Мехмед Синап“ на Л. Стоянов, „Селкор“, „Татул“ и „Снаха“ на Г. Караславов — произведения, многократно проучвани досега и за които като че няма какво повече да се каже. Така, започвайки анализа на „Дивата гора“, Авджиев тръгва от това, как тази „правдоподобна история за малки и големи“ става най-оригиналната и правдоподобна „алегория“ в социалистическата ни белетристика от 30-те години. „Независимо от някои неизживени предубеждения и резерви у отделни революционни писатели и критици към баснята и alegорията — пише Авджиев — повестта на Орлин Василев е едно сполучливо продължение на традициите, заведени от Каравелов и Ботев, Кирков и Смирненски, Шchedрин и Горки, новаторски доразвити съобразно с новия исторически литературен етап. Защото в най-забавна и фантастична форма Орлин Василев внушава дълбоките противоречия в съвременната капиталистическа действителност, предупреждава за опасността от човеконенавистническата „водаческа“ философия на хитлеризма, напомня и за необходимостта от сплотяване в антифашистката борба“ (с. 125).

Или друг пример. В страниците за „Татул“ Авджиев успява да се дистанцира от традиционните гледища и стига до заключението, че „оригинално е хрумването на Караславов да постави в романа — още от началото, а и до края — като централен положителен герой мъртвия, зарития в земята Минчо. . . Личността на предания борец става истински нравствен критерий и съвест за всички — и за комунистите и младежите в селото, и за Марьола, и за Тошка, и за Иван“ (с. 207).

Лично на мен особено ми допадат очерците за Крум Велков и Людмил Стоянов. Написани с публицистичен жар, те се опират на многостранен, отчасти събран от изследвача биографичен материал. В тях ясно се откроява стремежът на Авджиев като литературен историк да оцени всеотранно прозата на Кр. Велков и Л. Стоянов от гледна точка на съвременния човек. „Своеобразно „откритие“ на Велков — заключава Авджиев — е образът на храненика на боровския господар, адвоката Ванко. Без да го разгръща всеотранно, белетристът е открил у него такива черти и такава психика, „натоварил“ го е с такива функции в цялото повествование, че успява да го направи в края на краищата един оригинално замислен и построен образ“ (с. 93).

В очерковите глави за Г. Бакалов и Т. Павлов са включени наблюдения и мисли, които Авджиев е споделял неведнъж и в други свои по-ранни книги. Някои въпроси, струва ми се, се нуждаят от известни доизяснявания.

Действително у нас много се пише и говори за Г. Бакалов като пръв пропагандист

и ученик на Г. В. Плеханов. И това е правилно. Както никой друг български марксист, Бакалов прави най-много за превеждането, разпространението и утвърждаването на историческите, философските и литературните трудове на бележития руски марксист. Но Бакалов беше изключително чувствителен като оперативен работник към всяка нова идея, родена от пролетариата. Затова нищо чудно, че в годината, когато издава най-„плехановското“ си съчинение „Беседи по изкуството“ (1924), почти едновременно той вече четеше; превежда и пропагандира Ленин. Така Бакалов не просто отбелязва смъртта на Владимир Илич в сп. „Нов път“ (1924, кн. 6), но намира за необходимо да препечата края на програмната статия „Партийна организация и партийна литература“. Наистина тя е поместена с променено заглавие „За свободата на изкуството“, ала под линия е обяснено: „Из съчиненията на Ленин „Партийна организация и партийна литература“ от 13 ноември 1905 г.“

По-горе казах „препечатва“. То е, защото за пръв път на български език „Партийна организация и партийна литература“ се появява на страниците на теоретичния орган на ЦК на БКП, сп. „Ново време“ (1923, кн. 10).

Явно опрян на ленинските постановки, Бакалов отговаря много по-вярно и исторически с по-трайна перспектива и на *критиката*, която му правят в сп. „Златорог“ за „Беседи по изкуството“ (1924, кн. 2). Според златорожци марксистската мисъл в България не могла да се развива самостоятелно — „някой все трябва да я води на юлар“. И тоя „някой“ се оказва Съветска Русия. По адрес на тия клевети Бакалов с гордото самочувствие на български комунист и интернационалист заявява: „Не отричаме, че Русия много ни е учила и ни учи (па и златорожци би могло още повече да научат от нея), но и без практиката на Съветска Русия ние винаги сме били убедени в значението на изкуството за пролетариата. . . и сме работили за приобщаване на пролетариата към поезията.“⁴

В случая, както се вижда, Бакалов изцяло споделя ленинската идея за доверие в творческите възможности на работническата класа. За него тази класа още в условията на капитализма започва да изгражда своя художествена литература, която е подчертано класова, партийна, бидейки същевременно дълбоко народна. Този процес обаче получава завършек едва след победата на социалистическата революция. Тогава литературата, както всеки друг вид изкуство, започва да отразява интересите на цялата нация и е нейно дело.

Ленински мисли подхваща и Тодор Павлов в статията „Човекът на най-новата история“. В страстно утвърдителен тон, адреси-

⁴ Г. Бакалов, „Златорог“ и пролетарската поезия. — В: Български писатели и книги. Ч. II. С., 1925, с. 34.

рана към първата годишнина от смъртта на Ленин, тази статия е свидетелство от епохата, че българската литературна теория и критика вече търсят и намират нови пътища на развитие. „Ленинизмът... е най-правилното, най-последователното развитие на марксизма при новото икономическо и политическо положение в буржоазното общество“, обобщава Павлов.⁶

Тези насочващи страни в интереса към Владимир Илич естествено довеждат в началото на 30-те години до появата на статия като „В. И. Ленин — литературен критик“.⁶ Тя не е подписана. В нея има много спорни положения, но самото ѝ отпечатване е вече значителна стъпка напред. Пет и повече години преди това такава статия не можеше да се появи, условията у нас още не бяха наредли. Неслучайно, когато Горазд (Димитър Полянов) излиза със статията „Ленин за литературата и изкуството“, където по същество издига лозунга „Назад към Плеханов“,⁷ тя среща решителен отпор в лицето на по-младите представители на партийната литературна критика. С остро полемични статии те доказват, че днес, т. е. в началото на 30-те години, трябва да се върви напред към Ленин, без това да означава ни най-малко пренебрежително или още по-лошо — отрицателно отношение към философското наследство на Маркс, Енгелс и Плеханов. В заключителната статия на „РЛФ“ по повод на разгорялата се дискусия в работническият печат по въпроса за или *против* Ленин според мене е дадено правилно обобщение:

„За периода след Септемврийското въстание, особено за последните две-три години, нашият пролетариат има ред крупни успехи в овладяването на ленинската идеология. И трябва да се подчертае тук, че за големия борчески подем, който имаме сега, този факт изигра огромна роля.“⁸

Става дума за *процес* за количествени и качествено нови натрупвания в развоя на социалистическата ни литература още през 30-те години. Има и други факти, на които Авджиев не е обърнал достатъчно внимание, например на известния „Литературен манифест“, подписан от Г. Караславов, Л. Стоянов, Н. Хрелков и М. Андонов. Днес той може да се разглежда като равновеска в усилията на левите писатели към единение в името на културния напредък на нацията и същевременно като *платформа* на целите и задачите на социалистическата ни литература. Състоянието на откъснатост гнети. И авторите на манифеста смело сочат за пример на своите колеги факта, че „редица първостепенни европейски писатели, като Ромен Ролан, Андре Жид, Бернард Шоу и други признаха безрезервно преимуществото на

съветската култура като единствена наследница на най-добрите традиции на европейската (демократична) мисъл и творчество“. Това става в Европа. Къде са нашите вътрешни, национални сили, които да спрат потока на безпрепятствено охлуване на съветската литература? У нас тогава е създадена атмосфера, при която запознаването с новите руски автори и техните книги дори от страна на приятелите и почитателите им е силно затруднено. Оттук и искането, изразено в манифеста: „*Борбата за признаването на съветската култура е борба за бъдещето на човечеството и от нея не може да се отклони никой мислещ човек и никой писател.*“⁹

Националните задачи да се решават от позицията на интернационалната борба за социалистическа литература — ето какво постига българският писател. Това е принципно ново положение в марксистеската ни литературна теория и критика през 30-те години. Бранейки постиженията на съветската литература, изкуство и култура, нашата прогресивна мисъл се бореше и за нова, социалистическа литература, изкуство и култура на своята страна. По съвсем нов начин сега се поставя и въпросът за ролята на идеите при формиране на съвременния тип писател, за оптимизма на пролетарската литература (поезия и проза), за нейната партийност и народност.

В двутомника на Авджиев има отделни неточности от формален характер, например истинското име на Иван Руж е Хрисим Кръстев Коеджиков (вж. т. II, с. 239); „РЛФ“ не възниква вследствие на това, че младите „не се поколебават дори още преди дискусията да напуснат списанието (т. е. „Наковалия“ на Д. Полянов — Х. Д.) и да основат вестник „РЛФ“ (т. 2, с. 223). „РЛФ“ се появява в края на 1929 г., т. е. почти едновременно с аналогичните пролетарски издания „Die Linkskurve“ в Германия и „Sorló és Kalapács“ на унгарски език. И трите национални органа излизат по решение на Международната организация на революционните писатели и в цялостната си дейност следват линията на „Вестник иностранной литературы“ (1929—1930); често си разменят важни статии, нови стихове и художествена проза. Специално за „РЛФ“ трябва да се каже, че благодарение на „Die Linkskurve“ поддържа почти изцяло отдела си за западноевропейска литература.

Разбира се, това са подробности, лесно поправими при евентуално второ издание на „Литература, класа, народ“. В главното Авджиев е успял. В двутомника е показал най-силните страни на своята изследователска страст и ерудиция. Той е литературен историк, който в научната си дейност неостъпливо следва високите партийни критерии (естествено, не механично), утвърдени в областта на литературата ни история и критика от бележития наш критик-марксист Георги Ба-

⁶ Нов път, 1925, кн. 7—8.

⁶ РЛФ, 22 юли 1931.

⁷ Наковалия, бр. 193, 30 ян. 1930.

⁸ РЛФ, 21 авг. 1932.

⁹ Щит, 15 юни 1934 (курс. м. — Х. Д.).

калов, чийто пръв и най-ревностен изследвач и издател е самият Авджиев. Двумомникът „Литература, класа, народ“ е книга за „борбата за нов свят и нова литература“.

Христо Дудевски

„ФИЛОСОФСКИ ПРОБЛЕМИ В БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ“ ОТ ЗДРАВКО ЧОЛАКОВ И „ПОГЛЕД ВЪРХУ ПОЕЗИЯТА“ ОТ ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ

Студията на Здравко Чолаков „Философски проблеми в българската поезия“ е показателна, от една страна, за индивидуалните му търсения като литературен историк и критик, а, от друга — за състоянието и тенденциите в съвременната ни литературна наука и критика. За някои тази книга може да излиза малко късно, за други — малко рано, но според мен нейната поява в края на 70-те години подсказва за някои вътрешни промени в методологическите принципи на съвременната литературна критика и история. Защото подобна книга не можеше да се появи през 50-те години, когато вулгарният социологизъм се опасяваше дори от нюансите на художествения подтекст. Тази книга е следствие от динамичното извездане на литературната мисъл до комплексната сложност на естетическите явления. Това стана в края на 60-те и в началото на 70-те години, когато беше вече пределно ясно, че художествените тенденции в литературата ни изискват категорично интерпретация, в която да се синтезират не само социалните и нравствените ценности, но и естетическата и философската проекция на действителността, отразена в поезията, прозата и драмата.

През този период в отделни статии и рецензии, посветени на поетическото творчество на съвременните поети Атанас Далчев, Александър Геров, Веселин Ханчев, Блага Димитрова, Андрей Германов и др., се маркира философската проблематика, но всичко това остава повече в сферата на епизодичното и често пъти импровизирано обобщение. И едва сега, в книгата на Здравко Чолаков се преодолява тази фрагментарност. Преди да се спира на съдържателните и особености, иска ми се да спомена нещо специфично в подхода на нейния автор към художествените проблеми и творческите индивидуалности. Става дума за съчетаването на историко-литературния анализ с теоретико-критическата интерпретация. Особеност, която се налага от предмета и целите на самото изследване — да се проследят поаята и развитието на философската проблематика в българската поезия от Стоян Михайловски до Ал. Геров и В. Ханчев. . . Още повече, че книгата остава композиционно и съдържателно „отворена“ към същия тип проблематика и в поезията от средата на 70-те и на-

чалото на 80-те години. В този синтез между по-уравновесения емоционално историко-литературен подход и темпераментния критично-оценъчен анализ авторът постига същността на естетическите и философските проблеми.

Ето например още в гл. I — „Стоян Михайловски и начално проникване на философски мотиви в новата българска поезия“ авторът трудно се сдържа критическия си темперамент и когато ще подчертае „концептуалното единство при реализацията на отделните стихотворения“, единността в преображенията на поета, която е предпоставка „за постигане на цялостни в идейно-естетическо отношение поетично книги, а не просто механически сбор от стихотворения“, той ще отвори една скоба, за да сподели болката си като литературен критик: „Такива именно цялостни поетични сборници все по-рядко се срещат в днешната издателска практика на поетите. Причина за това е чувствителната бедност откъм идеи, която наблюдаваме днес в тяхната изява и не на последно място, разбира се, стремежът към големи количествени показатели на продукцията.“ Подобни спонтанни асоциации създават раздвоеност в литературния анализ, внезапен ракурс на изследвания художествен феномен, ангажираност на естетическата оценка. По този начин се разчува хронологичният принцип, който е основен в тази студия. В тази връзка може да се посочи съзнателно търсеното типологическо сходство в интерпретацията на философската проблематика при отделните поети.

Още в тази първа глава Здравко Чолаков визира различието и близостта в естетическите концепции за вечните човешки проблеми в поезията на Ст. Михайловски и Атанас Далчев. В следващата глава — „Философско-естетически проблеми в поезията на Пенчо Славейков“ тази релация се разширява, като се търсят не само образци на националната ни литература, но и от големите западноевропейски литератури. Тези особености в научния подход служат за допълнителна тематично-оценъчна нюансировка на идейното богатство в поезията на П. Славейков. Основният акцент върно е поставен върху съдържателното многообразие на „Философските поеми“, поместени в книгата „Епически песни“, и поетико-философските творби от „На острова на блажените“, които според З. Чолаков „съставят най-значителния от творчеството на Пенчо Славейков“. Систематизирайки проблемите във философската лирика на Славейков, изследвачът ще отдели особено внимание на новаторството в нея. С еднакво литературно умение той ще изследва и проблема за съдбата на твореца с неговите философски проекции и естетическия демократизъм, присъщ за концептуалното мислене на Славейков, и художествената специфика на хуманизма му, и елементите на агностицизъм . . .

С дълбока привързаност към респектираното поетическо дело на П. Славейков ще